

Kampen for fastlønn i Norge

Kampen mot akkordsystemet har pågått i Norge minst 120 år, til tider med langt større styrke enn idag. Kampen har foregått like lenge som akkordarbeidets helseskadelige virkninger har vært kjent.

Sosiologen Eilert Sundt som besøkte Røros kobberverk i 1851 har beskrevet akkordsystemets virkninger på gruvearbeiderne. 6) Akkordarbeid hadde forekommet ca 20 år på Røros da Sundt kom dit, og verksledelsen kunne "glede seg over en betydelig økning i arbeidsintensiteten ... oppnådd gjennom en utvidet bruk av akkordsystemet". 7) "At arbeiderne anstrenger seg mer nå (1851) enn i 1830 er rimelig da nettopp kort etter 1830 det mest ansporende lønningsprinsipp, akkordprinsippet, er innført ved gruvene", skriver Eilert Sundt, som fant at hver mann utførte ca 30% mer arbeid i 1846 enn i 1820. Men den økte anstrengelsen i arbeidet hadde også et annet resultat. Selv om "verket ga arbeiderne anledning til fordelaktig erverv", så skjedde det, slik arbeiderne selv uttrykker det: "på helbredens bekostning, at om vi tjener mer enn våre fedre, så bukker vi også tidligere under enn disse".

Gruveledelsen selv regnet med at "den økte dødeligheten" ville vedvare under "det langt hårdere arbeid som nå finner sted". 8) Påvisningen av at akkordarbeid forkorter livet på arbeiderne skriver seg således fra 1850. Hvilken praktisk betydning denne erkjennelsen har fått i de 120 årene som er gått demonstreres best ved den streiken gruvearbeiderne i Kiruna måtte gjennomføre i nærmere 2 måneder for å bli hørt bl.a. i kravet om avskaffelse av akkordarbeid. 9)

Statsmakten valgte også tidlig side i kampen mellom de konsekvente arbeiderne som krevde at akkordarbeid skulle forbyes, og industrilederne som ønsket at det profittfremmende lønssystemet skulle beholdes. Allerede i 1886 uttalte den Skandinaviske arbeiderkongressen i Gøteborg at akkordarbeid skulle avskaffes, og Det norske arbeidermøte vedtok i 1891: "Iøvrigt uttaler møtet seg for opphevelse av alt akkordarbeid og innførelse av timelønn". Arbeidsmandsforbundet krevde samtidig overfor regjeringen at fast minstelønn skulle innføres, og forbundet hadde i begrunnelsen for kravet påvist hvordan de sterkeste blandt arbeiderne måtte sprengte de eldre og svakere i faget for å tjene mest mulig i akkordene.

Regjeringen svarte imidlertid (St. meld. nr 17, 1897) at minstelønn i akkord "ikke var forenlig med akkordsystemets prinsipper", og regjeringen mente at "flertallet av arbeiderne foretrakk akkord". Regjeringen hadde således ingen innvendinger mot at det var "forenlig med akkordsystemets prinsipper" å forkorte livet til arbeiderne, regjeringen gikk ut fra at "flertallet av arbeiderne foretrakk" å bukke under litt tidligere, for å bruke arbeidernes egen formulering. Tidlig, for over 70 år siden, pekte den organiserte arbeiderbevegelsen på hvordan akkordsystemet virket splittende og demoraliserende, og hvordan det drev opp tempoet, og det var like vanlig dengang som nå at akkordene ble satt ned så snart det var oppnådd en god daglønn.

Røros kobberverk som rundt 1850 hadde kalkulert med økt dødelighet p.g.a. akkordarbeid, imøtekom for første gang i Norge arbeidernes krav om minstelønn i akkord. Det var i 1899. Som første forbund fikk Jern og Metall garantert minstelønn i 1907. Siden den tid har arbeiderne ikke fått gjennom noen vesentlige krav om endring av lønnsmetodene, og garantert minstelønn i akkord har ikke redusert de skadevirkninger akkordsystemet har for arbeiderne, og som ble konstatert allerede i 1850.

Det er arbeidskjøperne som har hatt initiativet når det gjelder utformingen av lønssystemene. Det er ønsket ut nye metoder som skal være enda mer "effektive", dvs. de skal kunne presse arbeiderne til å yte enda litt mer. Det er for såvidt ikke noe nytt at lønssystemer blir brukt som et middel for å oppnå økt innsats, slik som ved Samarbeidsprosjektet.¹⁰) Ved innføring av gruppeakkorder er arbeiderne blitt avhengige av hverandre og begynt å stille forventninger til hverandre. Den ene arbeideren overvåker den andre ingen kan lenger føle seg trygg og ta 5-minutter, det er "illojalt" og går ut over akkorden og de andre. At resultatet blir stressede, pressede, undertrykte og overarbeidete arbeidere er åpenbart.

Det er vanskelig å få oppgave over hvor utbredt akkordarbeid er i Norge idag. I de aller fleste industrigrener er det den vanligste avlønnsformen. Det er neppe mye galt å anta at 300 000 arbeidere står i arbeid med hel eller delvis akkordbetaling. I Sverige har 65-70% av industriarbeideren akkord, mens mindre enn 1% av funksjonærene i industrien har akkordlønn.

Det er ingen enstemmighet blant arbeiderne om at stykkbetalingen skal avskaffes. Mer enn noengang tidligere opplever arbeiderne kravet om høyt konsum.¹¹) Forbrukerplikt, konkurransementalitet og "gjenstands-status", alt er rettet mot at det arbeideren tjener skal forbrukes, det han produserer skal selges og kjøpes av arbeideren selv. Resultatet er konstant pengeknapphet. Arbeideren bruker alt han

tjener, ofte før lønna er utbetalt. Banker gir lån og forskudd, avbetalingskontraktene øker.¹²⁾ På denne bakgrunn er det ikke underlig at arbeiderne forsøker å rive med seg hvert øre sålenge de er arbeidsføre og fysisk sterke. Akkordarbeid gir muligheter for noe større fortjeneste enn den faste timelønna som arbeidskjøperne stiller opp som alternativ, den garanterte minstelønn. I de årene arbeiderne har helse kan derfor akkordlønn gi noen ti-ører mer i timen, men utlignet over 40-50 år så taper arbeiderne også penger på akkordprinsippet. I 10-15 år klarer han harde akkorder, de neste 10 år klarer han dem med nød, og i de siste 20 år er han utslitt og må ta dårlig betalt akkord eller timelønnsarbeid.

Bedriftsledelsen har i praksis det avgjørende ord ved fastsettelsen av akkordene, og hvor mange arbeidere har ikke opplevd å få akkordene nedsatt såsnart lønna har gått opp? Akkordene er derfor bare proforma, det er gulerøtter som henger foran nesa på arbeideren for å få ham til å slite hardere. Dette har mange arbeidere gjennom tidene vært klar over, og de har også kjent til den diskrimineringen som ligger i at funksjonærer og ledelse aldri har tillatt slik lokkemat for sitt eget vedkommende. Akkordarbeideren vet også hvilke fordeler fastlønnssystemet har ved sykdom, når de er indisponerte, ved toalett besøk, når de har noe preserende og privat å utføre i arbeidstida osv. De har merket det på lønningsposen hver gang de har gjort noe annet enn å slite med det arbeidet de har solgt sin arbeidskraft for å utføre.

Arbeidernes krav om fastlønn er blitt fremsatt med fornyet styrke i det siste året, og erfaringene viser at arbeiderne må ta kampen opp på egen hånd, uavhengig av ledelsen i fagorganisasjonen og LO dersom kravene skal bli hørt. LO stiller ikke krav om at akkordlønnssystemet skal avskaffes. I siste tariffavtale er tvertimot tatt med en detaljert redegjørelse for hvordan akkordavtaler skal utformes. Kirunastreiken, som foregikk i en sosialdemokratisk statsbedrift, er det beste eksempel på at arbeidernes samlede aksjoner kan lykkes. I kjølvannet til denne streiken flyter det smuler også til andre arbeidere, og ved f.eks. Akers mek. verksted har arbeiderne forhandlet seg fram til forsøk med innføring av fastlønn, eller "tillitslønn".

Men like viktig som det er å kjempe for denne reformen, like viktig er det å innse at utbyggingen ikke forsvinner ved overgangen fra akkordlønn til månedslønn. Arbeideren forblir under kapitalismen lønnsarbeider som selger sin arbeidskraft for å tjene de pengene som er nødvendig for at han og alle dem som ikke står i produktivt arbeid skal for-tære det han produserer. Han er fortsatt en slave under produksjonen og av produktene sålenge han selv ikke har kontroll over produksjonsapparatet. Sålenge kapitalismens indre

lover blir til ytre tvangslover likeoverfor bedriftslederen, vil kravet om profittmaksimering bestemme ikke bare arbeiderens arbeidssituasjon, men hele hans livssituasjon.

Fastlønnssystemet vil bare gjøre endel av utbyggingen mer human. Arbeidernes krav om overgang fra akkord til fastlønn er et rimelig krav, men oppfyllelsen av det skaper ikke rettferdighet, bare avskaffelsen av utbyggingen under kapitalismen er rettferdig.

AKKORDLØNN - HELSE

Akkordsystemets hensikt er å fikserer arbeiderens oppmerksomhet mot størst mulig produksjon. Hvilke resultater dette kan få for arbeideren helse ble åpent erkjent på Røros i midten av forrige århundre. Det er imidlertid de siste 120 år publisert svært få rapporter som har forsøkt å finne sammenhengen mellom akkordarbeid og helse. Jeg kjenner ikke undersøkelser som hverken bekrefter eller avkrefter det som ble påvist i 1851 og beskrevet av Eilert Sundt: at dødeligheten steg etter at akkordarbeid var innført.

Sålenge arbeidsmedisinen ikke har interessert seg for sammenhengen finnes ikke *statistisk* dekning for påstanden om at akkordarbeid øker sannsynligheten for skader under arbeid og sliter arbeiderne raskere ut. Og i vårt samfunn teller statistikerens tall mer enn arbeiderens beskrivelse og erfaring fra hvordan det oppfattes dag ut og dag inn å måtte oppfylle akkordkravene som aldri reduseres. De som tviler på at akkordarbeid virker mer stressende, er en større psykisk påkjenning, fører lettere til at arbeideren tar sjanser osv., enn under arbeid med fast garantert lønn, kan spørre den første akkordarbeider de treffer.

Hvis en arbeider når han går på jobben vet at han er nødt til å arbeide i et bestemt og stadig høyere tempo for å greie en bestemt lønn uansett om han er dårlig opplagt, er syk, har feber osv., og hvis dette gjentar seg daglig år etter år, vil ikke dette være en belastning på nervesystemet? Hvis en arbeider i et risikofylt arbeid vet at han kan tjene litt mer hvis han konsentrerer seg bare om produksjonen, vil ikke det kunne føre til at han tar sjanser, at han ikke er så oppmerksom på de farer for liv og helse som arbeidet fører med seg? Svarene på disse spørsmålene finnes ikke i tilgjengelig forskningsstatistikk. Men den som våger å spørre får entydige svar fra akkordarbeiderne.

Arnulf Kolstad

NOTER

1) Det forutsettes at pengeverdien selv forblir uforandret.

- 2) Det vanlige idag er at arbeidere som p.g.a. alder eller fysisk svakhet (erhvervet f.eks. ved arbeidsulykke eller helseskadelig arbeide), ikke "klarer akkorden, får dårlig betalt fastlønnsarbeid. (A.K.)
- 3) Dette naturlige resultat skjerpes ofte ved kunstige midler. I London anses det f.eks. å være tillatelig "at kapitalisten utvelger en mann med overlegen fysisk kraft og ferdighet til leder for et antall arbeidere. Han betales kvartalsvis eller i andre terminer en tilleggs-lønn på betingelse av at han gjør alt hva han kan for å anspore sine medarbeidere som bare får alminnelig lønn, til den ytterste arbeidsydelse... Dette forklarer tilstrekkelig kapitalistenes klage over at fagforeningene lammer energi, virksomhet og overlegen dyktighet, og gjør alle kommentarer overflødige" (Dunning: "Trade Unions and Strikes".)
- 4) "Alle som arbeider på akkord... drar fordel av at de lovlige grenser for arbeidsdagen overskrides. Det viser seg at de kvinnelige vevere i ganske særlig grad er villige til å arbeide overtid"." Dette akkordsystemet som er så fordelaktig for kapitalistene, har som sitt direkte formål å oppmuntre de unge pottemakere til hensynsløst overtidsarbeide de 4 eller 5 år de får akkordbetaling, men til meget lave satser. Dette er en av årsakene til pottemakernes fysiske degenerasjon."
- 5) "4/5 av alle arbeidere i fabrikkene arbeider sannsynligvis på stykklønn." ("Reports etc. April 1858".)
- 6) Eilert Sundt: "Om Røros og Omegn" Reiseberetning. Tr.h.1858
- 7) Sitert etter Kåre Odlaug: "Norsk Arbeidsmandsforbund gjennom 60 år", Tiden, Oslo 1955.
- 8) Fra Røros er også lisitasjonssystemet kjent. Det gikk ut på at de forskjellige jobbene ble auksjonert bort hver 3. måned. Den arbeideren som tilbød seg å ta en jobb for minst betaling, fikk den. Han hadde også rett til å plukke seg ut en "arbeidskamerat".
- 9) Se dokumentet fra Kiruna-streiken i dette nummeret.
- 10) Se Arnulf Kolstad: "Samarbeidsprosjektet LO/NAF", Kontrast nr 4&5 1970, Pax, Oslo, s.10.
- 11) Rune Skarstein har i *vardøger* nr 1,70 beskrevet de indre motsetningene i kapitalismen som fører til at massene må gis større konsumkraft.
- 12) Skarstein har beregnet at den gjennomsnittelige avbetalingsgjeld pr.husstand i 1968 var ca 2200 kr.